

UOT: 811.12

MAHMUD KAŞĞARININ “DİVANÜ LÜĞƏT-İT TÜRK” ƏSƏRİNDƏ ƏXLAQ VƏ TƏRBIYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Mənsurə İsmayılova
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Bakı, Azərbaycan
m.ismayilova2022@gmail.com
Orcid: 0000-0002-4229-2078

Xülasə

Türk xalqları ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, bütövlükdə ədəbi-mədəni düşüncəsinin tarixində əvəzsiz rol oynayan, özünəqədərki və özündən sonrakı dövrlər üçün əvəzsiz təsəvvür formalaşdıran Mahmud Kaşğari müxtəlif istiqamətlərdə təhlillərin obyektinə çevrilmişdir. Dilçilər, etnoqraflar, tarixçilər, ədəbiyyatşünaslar, folklorşünaslar və b. apardığı araşdırmaları ilə böyük türkoloqun yaratdığı mədəniyyət abidəsindən bir qaynaq olaraq geniş şəkildə bəhrələnmişlər. Müxtəlif elm sahələri üzrə təhlillər aparan elmi-nəzəri fikir nümayəndələri bu qaynaqdan imkanları daxilində bəhrələnməyə çalışmışlar. Folklorşünaslar “Divanü lügət-it türk”ü folklor abidəsi, dilçilər dil tarixi üçün ən mükəmməl qaynaq, etnoqraflar mənəvi zənginlik örnəyi, tarixçilər türk xalqının canlı tarix əsəri olaraq qiymətləndirmişlər. Bütün bunlar M.Kaşğarının gördüyü böyük işlərin məzmun və mahiyyətinə, başladığı işin ensiklopedik təsəvvürdə sərgilədiyi unikalığa və açdığı yolun polifoniyasına bağlıdır. Təsədüfi deyil ki, böyük türkoloq B.Çobanzadə bir istiqamətdə onu folklorçu, etnoqraf kimi təhlilə cəlb edir və “Divanü lügət-it türk”ü ilk folklor toplusu olaraq səciyyələndirir.

Açar sözlər. Mahmud Kaşğari, “Divanü lügət-it türk”, folklor, etnoqrafiya, əxlaq və mədəniyyət.

ПРАВСТВЕННО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ В «ДИВАНИ ЛУГАТ-ИТ ТУРК» МАХМУДА КАШГАРИ

Мансура Исмаилова
Кандидат педагогических наук, доцент
Азербайджанский Государственный
Педагогический Университет
Баку, Азербайджан

Резюме

Махмуд Кашгари, сыгравший неопределимую роль в истории литературы, культуры, литературно-культурной мысли тюркских народов и сформировавший неопределимый образ для периодов до и после него, стал проблемой анализа в различных направлениях. Лингвисты, этнографы, историки, литературоведы, фольклористы и др. они широко использовали в качестве ресурса памятник культуры, созданный великим тюркологом в ходе его исследований. Представители научно-теоретического мнения, проводя анализ в различных областях науки, старались в меру своих возможностей извлечь пользу из этого ресурса. Фольклористы оценили «Дивани-лугат-ит турк» как памятник фольклора, лингвисты - как наиболее совершенный источник по истории языка, этнографы - как образец духовного богатства, а историки - как живую историю тюркского народа. Все это связано с содержанием и сущностью великого творчества М. Кашгари, своеобразием начатого им труда в энциклопедическом воображении и полифонией открытого им пути. Не случайно великий тюрколог Б.Чобанзаде привлекает его к анализу как фольклориста и этнографа и характеризует «Дивани лугат-ит тюрк» как первый сборник фольклора.

Ключевые слова. Махмуд Кашгари, «Дивани лугат-ит тюрк», фольклор, этнография, мораль и культура.

MORAL AND EDUCATIONAL PROBLEMS IN MAHMUD KASHAGZRI'S
"DIVANI LUGAT-IT TURK"

Mansura Ismailova
Ph.D. in pedagogy, ass. Professor
Azerbaijan State Pedagogical University
Baku, Azerbaijan

Summary

Mahmud Kashgari, who played an invaluable role in the history of literature, culture, literary and cultural thought of the Turkic peoples, and formed an invaluable image for the periods before and after him, has become the problem of analyzes in various directions. Linguists, ethnographers, historians, literary critics, folklorists, etc. they have widely benefited as a resource from the cultural monument created by the great Turkologist with his researches. The representatives of the scientific-theoretical opinion, conducting analyzes in various fields of science, tried to benefit from this resource to the best of their ability. Folklorists have evaluated "Divani-luğat-it-türkü" as a folklore monument, linguists as the most perfect source for language history, ethnographers as an example of spiritual richness, and historians as a living history of the Turkish people. All this is related to the content and essence of M. Kashgari's great work, the uniqueness of the work he started in the encyclopedic imagination and the polyphony of the path he opened. It is no coincidence that the great Turkologist B. Chobanzade involves him in the analysis as a folklorist and ethnographer and characterizes the "Divani diktariit-Türk" as the first collection of folklore.

Key words. Mahmud Kashgari, "Divani -luğat-it Türk", folklore, ethnography, morality and culture.

Aktuallıq. M.Kaşğarının "Divanü lüğət-it türk" əsəri təkcə dil tarixi, ədəbiyyat, folklorşünaslıq baxımından deyil, həm də bir tərbiyə, mənəvi dəyərlər zənginliyi baxımından da ciddi təsəvvür formalaşdırır. Abidənin bu istiqamətdə araşdırılması mahiyyət zənginliyini və toplumun mədəniyyət təsəvvürlərini, davranış normativlərini aydınlaşdırmaq kontekstində əsaslı qaynaq funksiyasını yerinə yetirir. Bütün bunlar problemin əxlaq və tərbiyə müstəvisində açımını aktuallaşdırır.

Annotasiya. Türk xalqlarının mədəniyyət tarixində əvəzsizliklə səciyyələnən "Divanü lüğət-it türk"ün sərgilədiyi təsəvvür əxlaq, tərbiyə normativlərinin funksional səciyyəsi ilə də diqqətçəkən təsəvvür formalaşdırır. Ayırı-ayrı nümunələr və epizodlar timsalında müşahidə olunan bu zənginlik sistemli təhlilləri gərəkli edir və bunların açımını məqsədə çevirir.

Metod. Məqalədə tarixi-müqayisəli, nəzəri-tipoloji, struktural metodun imkanlarından yararlanılmışdır.

Giriş. Əvəzsiz mədəniyyət abidəsi olaraq diqqət önünə gələn "Divanü lüğət -it türk" ehtiva etdiyi məzmunla və verdiyi faktura ilə bir istiqamətdə əxlaq və mənəviyyat toplusu olması onu diqqət önünə gətirir. Bütünlükdə türklüyün mənəviyyat etalonu olaraq səciyyələnən "Divanü lüğət -it türk" (1072-1074) öz məzmununda və ayırı-ayrı səhifələrində sərgilədiyi faktura ilə türk toplumunun mifoloji təsəvvüründən orta əsrlərə qədərki mədəniyyətini, düşüncəsini, davranış və münasibətlərini, tarixi-mədəni coğrafiyasını əhatələmək gücü və simpatiyası ilə səciyyələnir.

Onuncu əsrdə çinli səyyah Van Yanqte uyğur elində bir çox kitabların olduğu haqqında məlumat verir və türklərin öz tarixlərini miladdan min il öncə yazdıqlarını söyləyir. Təəssüf doğuran odur ki, bunlar haqqında əlimizdə yazılı heç bir əsər yoxdur və gəlib çatmamışdır. Orxon kitabələri, "Kutadku bilik", "Divanü lüğət-it türk" abidələri üzərində aparılan təhlil və müşahidələr həmin dövrlər və özünəqədərki mədəniyyət haqqında müfəssəl informasiya verə bilmək gücü ilə spesifikləşir. B.Çobanzadə Orxon kitabələri, "Kutadku bilik" və "Divanü lüğət-it türk" ətrafında tipoloji təhlillər apararaq kifayət qədər maraqlı qənaət və mülahizələrdə görünür. Dilçi alim yazır: "Orxon kitabələri ibtidai bir dil deyil, bəlkə artıq bütün ədəbi ənənələri, üslubi şəkilləri ilə işlənmiş dildir. "Kutadku bilik"ə gələcək olarsa, bunun da islami tərzdə yazılmış birinci olduğunu zənn etmək gücdür. "Kutadku bilik"dəki üslubi tərkiblərin və şəkillərin on yeddinci əsrə qədər bir çox əsərlərdə, məsələn, Kırım xanlarının on yeddinci əsrə aid bəzi yarlıqlarında təkrar edildiyini görürük.

Bütün bu əsərlər yalnız ədəbi mahiyyətdə olub, ədəbiyyat tarixinə təməl təşkil edə biləcək yalnız Mahmud Kaşğarının "Divanü lüğət-it türk" əsəridir. Bu əsər yalnız lüğət və sərf kitabından ibarət olmayıb, məlum olduğu üzrə bir çox xalq ədəbiyyatı nümunələrini də ehtiva etməkdədir" [2, 222]. Göründüyü kimi, M.Kaşğarının əsərinin ensiklopedik səciyyəsi təkcə dil faktlarının zənginliyi ilə məhdudlaşmır, burada həm də ədəbiyyat hadisəsi olma baxımından da ayrıca bir istiqamət özünə yer alır. Xalqın zəngin mənəviyyat örnəyi, əxlaqi, tərbiyəvi dəyərlərlə dolu olan bu şedevr toplum təfəkkürünün ehtiva etdiyi bütün aspektləri özündə əhatələyə bilmək gücü və imkanı ilə səciyyələnilir.

Türk şeir ənənəsinin tarixi axarını və qəlibləşmələrin normativlər səviyyəsində nizamını öyrənmək baxımından hansı ucalığı sərgiləyirsə, atalar sözü, məsəl, epos məfkurəsi, mərasim folkloru səviyyəsində olanlarla da eyni ucalığa dayanır. "Mahmud Kaşğarlı (Mahmud ibn Hüseyin əl-Kaşğari) türk dilinin ilk sözlüyünü ("Divanü lüğət-it türk", ilk dil bilgisi kitabını ("Kitabi-Cəvahirin nəhv fi lüğət-it türk") yazmaqla türk dili, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, tarixi, coğrafiyası, dünya xalqları arasında mövqeyi və s. barəsində müfəssəl fikir formalaşdıran və bu istiqamətdə əhəmiyyətli dərəcədə rolunu XI əsrin görkəmli şəxsiyyətidir" [7, 22]. Zəngin fakturası ilə diqqət önünə gələn bu möhtəşəm abidə bir tərbiyə, mənəviyyat abidəsi olaraq həm də müəllifin özünəqədərki zənginliyi mənimsəməsini və olanlardan yüksək ustalıqla istifadə etmə bacarığını işarələyir.

Tərbiyə aldığı mühit, əsilzadə əhatəsində (həm də ailəsində) formalaşması onun şəxsiyyət imkanlarını səciyyələndirən istiqamətlərdir. Zəngin xalq pedaqogikasından çıxış edən mütəxəssislər vurğulayırlar ki, ideya-mənəvi tərbiyənin əsasını elmi dünyagörüş təşkil edir və bu da özlüyündə mənəvi əqidənin formalaşdırılmasının guşə daşığıdır. "Şəxsiyyətin ahəngdar və azad inkişafı optimal şəkildə o vaxt həyata keçirilir ki, həmin inkişaf cəmiyyətin xarakterinə, ictimai yaşayış qaydalarına uyğun gəlir. Adamların həyat və fəaliyyətini nizama salan qaydaların hər bir cəmiyyətdə olması zəruridir. Hüquqi mədəniyyət inkişafa təsir edən qanunların və yaşayış qaydalarının möhkəmlənməsinə şərait yaradır. Yeni insanın tərbiyəsində hüquq qanunları, qaydaları və kateqoriyalarından məqsədyönlü istifadə etmək zəruridir" [8, 219]. Göründüyü kimi, məqsədyönlü tərbiyə və məqsədyönlü şəxsiyyət formalaşdırma təsəvvürü bütün paradigması ilə təkcə bu abidənin yaradıcısı haqqında deyil, həm də onun sərgilədiyi etnoqrafik zənginlik müstəvisində özünü nümayiş etdirir.

M.Kaşğarının "Divanü lüğət-it türk" kitabı bütün parametrlərdə zənginliyə, əxlaq və mənəviyyat işarələnməsinə, bilgi verməyə köklənir. Ayrı-ayrı sözlərin izahı baxımından yaradılan təsəvvür bunun örnəyidir. "Yığac uzun kəs, təmür qısa kəs" [6, 40]. Uyğurların dilindən götürülmüş bu ifadə mahiyyət baxımından nəsihətəməz məzmunu ilə spesifikləşir. Əlavəsində vurğulanır ki, "ey uyğur, ağacı uzun, dəmiri qısa kəs", çünki lazım olanda ağacı qısalda bilərsən, dəmiri isə qısa kəs ki, döyməklə uzatmaq mümkündür. Mətnə bu məsələnin izahında bir qeyd də var və deyilir ki, uyğurların bir carçısı var, hər gün car çəkib bu hökmü onlara edir" [6, 40]. Ayrı-ayrı sözlər baxımından verilən izahlar bütün aspektləri ilə şərhələrə və mahiyyət anlamında verilən istinadgahlara əsas olmaqla zənginliyi, etnik yaddaşdakı qəlibləşmələrin gedişini, normativ səviyyəsində müəyyənləşən mədəniyyət təsəvvürünü faktlaşdırır.

İtim tutub kudhi çaldı,
Anınq tüşin kıra yoldı,
Başın alıb kudhi saldı,
Boğız alıb tükəl boğdı.

Azərbaycan ləhcəsində mətnin əks etdirdiyi məzmun:

(İtim onu tutub yerə saldı,
Tüklərini tamam yoldu.
Başından tutub aşağı basdı,

Boğazından yapışıb tamam boğdu) [6, 51].

M.Kaşğarının verdiyi hər bir nümunə türk xalqlarının həyat tərzini, etnoqrafik zənginliyini, məişət çeşidliliyini, təsəvvürlərini əks etdirmək səviyyəsində əsaslı funksiya yerinə yetirir. Sözlük müstəvisində aparılan izahlar öz semantik qatı, etnoqrafik zənginliyin ifadə forması ilə həm də ədəbiyyatşünaslıq təsəvvürünü, xalq şeiri baxımından inkişafın dinamik mənzərəsini sərgiləyir. Yuxarıdakı poetik örnək on birinci yüzillik insanının bədii məfkurəsində olanlar baxımından həyat tərzini, dünyagörüşünü, müşahidələrini və sözün ifadəliliyi anlamında bədii-estetik imkanlarını sərgiləyir.

“Divanü lüğət-it türk”də zənginliyin arqumentləri sırasında ən mühüm məsələlərdən biri bütünlükdə türk toplumlarındakı örnəklər əsasında öz fikir və mülahizələri aydınlaşdırmağa üstünlük verilməsinə bağlanır. Oğuz və qıpçaqlarda olan “bar” və “barıq” deyiminin işləkliyi ilə əlaqədar şərhlər də öz dil zənginliyi, fikri ifadəliliyin mexanizmləri baxımından da spesifikləşir. “Bir adama acımaq və ya əzizləmək istədikləri zaman “z” əlavə edirlər. Oğuz dilində bu cəmin cəmi olur, fəqət tək adam üçün söylənir. Bu şeir parçasında da işlənmişdir.

Avlap məni qoymanqız,
Ayık ayıp kaymanqız,
Akar közüm uş tənqiz,
Təgrə yürə quş uçar” [6, 67].

Azərbaycan ləhcəsində mətnin əks etdirdiyi məzmun:

Ova məni buraxma,
Söz verib sözdən qaçma.
Gözüm dəniz tək axar,
Ətrafda quşlar uçar.

Sevgiyə xitabən deyilmiş bu sözlər bir neçə istiqaməti, dil zənginliyini, bədii təfəkkürün imkanlarını, etnoqrafik çeşidliliyi sıralamaq imkanları ilə fəlakətləşir və bu kontekstdə yanaşmaları zəruriləşdirir. Hətta böyük türkoloqun izahında məni ovladıqdan sonra tək buraxma, verdiyin sözlərə əməl elə, gözümdən dəniz suyu axır və s. söyləməsi ilə aydın, səlis izahlara həssaslıq nümayiş etdirməklə bir örnəyə çevrilir. Burada göz yaşı ilə dəniz suyunun müqayisəyə gətirilməsi təsadüfi deyildir, hər ikisində olan duzluluq müstəvisində müqayisələrin aparılması tipikləşdirmə səciyyəlidir. “Dahi türk dilçisi və ensiklopedisti Mahmud Kaşğarının “Divani lüğət-it türk” əsəri türkologiya elminin və türklüyün ən parlaq, ən əhəmiyyətli əsəridir. Türk xalqlarının dili və ədəbiyyatı, tarixi və mədəniyyəti üçün müstəsna əhəmiyyət daşıyan bu abidənin, gec də olsa, milli filologiyamızın dövriyyəsinə daxil edilməsi elmimiz qarşısında yeni-yeni üfüqlər açacaq, elmi türkçülüyn banisi Mahmud Kaşğarının böyüklüyü və onun ölməz əsəri, türk dünyasının ensiklopediyası və türklüyün aynası olan “Divanü lüğət-it türk”ün əzəməti onda daha yaxşı anlaşacaqdır” [5, 396]. M.Kaşğarının gördüyü böyük, həm də əvəzsiz işlər bütün parametrlərdə örnək olmanı, tarix, mədəniyyət, ədəbiyyat, etnoqrafik zənginlik, mənəvi tərbiyə kontekstində möhtəşəmliyi əhatələyir.

Türk şeir ənənəsinin gəldiyi yolu işıqlandırmaq baxımından folklorşünasların bir qaynaq olaraq istinadları və təhlil-şərhləri, mədəniyyət təsəvvürünün diaxroniyası anlamında söylədikləri də “Divanü lüğət-it türk”ü ilk olanlar sırasında diqqət önünə gətirir. “Heca vəznli şeirin türkdilli xalqlar içərisində inkişafının öyrənilməsi sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. Bizə gəlib çatan qədim abidələr üzərində aparılan müşahidələri buna misal göstərmək olar. Orxon-Yenisey abidələri (VI-VIII), Mahmud Kaşğarının «Divanü Lüğət-it-türk» (XI), Yusif Balasaqunlunun «Qutadqu biliq» (XI), «Das

tani-Əhməd Hərami» (XIII), şair Əlinin «Qisseyi-Yusif» (XIII) poeması və s. kimi yazılı abidə və əsərlərdə hecə vəznli şeirin qədim nümunələri saxlanmışdır. Bu abidələrdən və təxminən bu əsrlərdə yaşayan sənətkarların şeirlərindən bir neçə nümunə verməyi lazım bilirik.

«Divanü Lügət-it-türk»də Alp əl Tonqanın ölümünə ağı:

Alp ər Tonga öldimü,
İsiz acun qaldımu,
Özlök öcin aldımü
İmdi yürek yırtılır

Özlek yaraq gözetti,
Oğru tuzaq uzattı
Bəklər bəkin azıttı,
Qaçsa qamu qurtılır" [4, 239].

Ümumiyyətlə, türk şeir tarixini, epos ənənəsinin möhtəşəmliyini əks etdirmək baxımından kitabda verilən örnəklər böyük türkoloqun məqsədyönlü fəaliyyətini, işlərinin etnokulturoloji sistemi gələcəyə ötürməyə hesablandığını aydınlaşdırır. Eradan əvvəl yeddinci yüzillikdə yaşamış Alp-ər Tonqa haqqında olan bilgiler və dastan informasiyası, onunla bağlı söylənən ağılar bütün tərəfləri ilə etnoqrafik yaddaşa, xalqın dövlətçilik təsəvvürünə bağlanır. İran-Turan savaşları təmsalında olan qəhrəmanlığın tarixini bir istiqamətdə yaddaşlarda, xalq arasında dolaşan əhvalat və hadisələrdə olanlardan çıxış edərək öyrəniriksə, M.Kaşğarının verdiyi bilgi yazılı qaynağa bağlanır və qəhrəmana xalq sevgisinin nümayişi olaraq diqqət önünə gəlir.

M.Kaşğarının "Divanü lügət-it türk"ü özünün zənginliyi, əhatələdiyi təsəvvürlə həm də bir əxlaq, mənəviyyat toplusu olaraq tərbiyənin modellərini öz üçündə sərgiləmək səciyyəsi daşıyır. Atalar sözü, məsəl, inam, etiqadlar, əhvalatlar, mərasim folkloru, xalq şeiri, eposdan epizodlar səviyyəsində verilən nümunələr məzmun xətləri ilə etnosun əxlaq və davranış normalarını topluma təqdim etmək və bir potensiya olaraq gələcəyə ötürmək məqsədi daşıyır. Ümumiyyətlə, "davranış qaydaları insanın cəmiyyət, kollektiv və ayrı-ayrı adamlarla münasibətini müəyyənləşdirir. Əxlaqi ideallar insanların daha çox can atdıqları, gözəl saydığı davranış nümunələridir.

Beləliklə, insanlar müəyyən normalar, prinsiplər və ideallar əsasında davranmışlar. Onlar bir-biriləri ilə münasibətlərdə bulunur, davranış normalarında nəzarət edir, bir-birlərinin hərəkətlərini tənzimləyir və qiymətləndirirlər" [8, 231]. M.Kaşğarının kitab boyu verdiyi nümunələr və apardığı izahlar bütün aspektləri ilə türk toplumlarının əxlaq, mənəviyyat, davranış, şəxsiyyət təsəvvürlərini əks etdirmək funksiyası ilə diqqət önünə gəlir. Məsələn, "ol manqa əv suvaşdı" (o mənə ev suvamaqda kömək etdi), "ərkək tışıka kovuşdu" (kişi qadına qovuşdu, nigah etdi), "kadaş kadaşka kovuşdu" (qohum qohuma qovuşdu) və s. kimi nümunələr bütünlükdə münasibətlər, təsəvvürlər sistemini, normativləri və yaşam tərzini aydınlaşdırır. Və yaxud da bir başqa nümunəyə diqqət yetirək:

Küçi tənqi tokıştı,
Oğuş konim okıştı.
Çəriq taba yakıştı,
Bizgə kəlib öş utar [6, 133].

Azərbaycan dilində mətnin əks etdirdiyi məzmun:

Gücü yetən qədər vuruşdu,
Bütün oymağı çağırdı.
Qoşuna lap yaxınlaşdı,
Bizə gəlib öc almaq istəyir.

Qəhrəmanlığın, igidliyin tərənnümü və təbliği formasında diqqəti cəlb edən bu nümunə türk düşüncə tərzindəki dəyərləri, alplıq, cəsurluq, ərənlilik baxımından diqqət önünə gələn nə varsa hamısını sərgiləmək stixiyası ilə faklaşır. M.Kaşğari bütün bunların miqyasında məsələyə tək cə dilçilik aspektindən yanaşmır, həm də etnosun təsəvvürünə oturuşmuş tərbiyəvi elementlər, əxlaq

və davranış normaları əsasında olan nümunələrə üstünlük verməklə onun təbliğatçısı və etnopotensiyanın gələcəyə ötürücüsü funksiyasından çıxış edir.

Nəticə. M.Kaşğarının “Divanü lüğət-it türk” əsəri özünün fakturası, ensiklopedik məzmun daşıma funksiyası ilə ədəbiyyat, mədəniyyət, incəsənət, etnoqrafik bilgi verə bilmək səciyyəsi və xarakteri baxımından əvəzsizlik sərgiləyir. Kitab boyu verilən nümunələr bütünlükdə türk toplumlarının coğrafi və etnoqrafik atlasını əks etdirmək imkanları ilə müxtəlif aspektli yanaşmaları zəruriləşdirir. Lüğətin mətn informasiyası, sözün məna yaddaşı, əhatələdiyi məzmun bütün səviyyələrdə etnik mükəmməliyin göstəricisi təsəvvürü formalaşdırır. Xalqın zəngin atalar sözü, məsəlləri, mərasimləri, deyim və təbiyə özgürlüyü bütün tərəfləri ilə alt atda arxaik yaddaşı və etnik kimliyin ifadə kodu olaraq əxlaq, təbiyə, davranış və mədəniyyət mükəmməliyini əhatələmək məramını ortaya qoyur. Bütün bunlar M.Kaşğari və onun “Divanü lüğət-it türk” əsəri səviyyəsində etnopotensiyanın yaranış və ötürülməsi mexanizmlərinin bir əxlaq normativi olaraq kutsallığına dayanır.

ƏDƏBİYYAT

1. Altaylı S., Hüseynova N. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 356 s.
2. Çobanzadə B. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə, III c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 344 s.
3. Cəfərov N. Türk xalqları ədəbiyyatı. I c., Bakı: Çarşıoğlu, 2006, 320 s.
4. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 477 s.
5. Əsgər R. Türkologiyanın bahadırı. Kaşğari M. Divanı lüğət-it türk. Bakı: Ozan, 2006, 400 s.
7. Kaşğari M. Divanı lüğət-it türk. Bakı: Ozan, 2006, 400 s.
8. Quliyev E.H. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 632 s.
9. Talıbov Y.R., Ağayev Ə.A., İsayev İ.N., Eminov A.İ. Pedaqogika. Bakı: Maarif, 1993, 292 s.

Rəyçi:

Bakı Dövlət Universiteti
p.e.d., prof. Ləzifə Qasımova